

פרשת בראשית

יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו (תהלים קד לא):

ואשר היא] תכלית כל יגיעתו - **הבל היא**,
ולא שהשבת עצמה הבל ח"ו].

ודרך אחרת נראה לְיִשָּׁב, שבאו ז'
הבלים כנגד ז' קנינים³⁷ שיקנו בני האדם, הן
המה: זהב (א), וכסף (ב), ונחושת (ג), קרקעות
בתים ושדות - ונכלל בהם בגדי שש ורקמה
וכל דבר הבא מן הקרקע (ה), בעל חי שאינו
מדבר - ונכלל בזה בגדי צמר תכלת וארגמן
ותולעת שני ומשי (ה), בעל חי המדבר: נשים
ועבדים ושפחות (ו), אבנים טובות ומרגליות
(ז), הרי ז' כנגד ז' הבלים, שהכל הבל הוא):

ולכאורה קשה, איך מלאו לבו - שלמה
המלך ע"ה - להחביל כל מעשה ה', ומקרא
מְלֵא (בראשית אלא) "וירא אלהים את כל אשר
עשה והנה טוב מאד"? בא דוד המלך ע"ה
וגִּלְיָה אֲזַנְנו שֵׁאִין הִתְקַלָּה חֲלִילָה בְּמַעֲשֵׂה
ה', אֲבָל הִתְקַלָּה הִיא לְמַתְפָּתָה אַחַר הָעוֹלָם
הַזֶּה וְעוֹשָׂה אוֹתוֹ עָקָר. אבל הלוקח ממנו מה

דוד המלך ע"ה הודיענו, כי עם היות
שכל אשר נַעֲשֶׂה תחת השמים הבל הוא,
וכמאמר שלמה בנו (קהלת א ב) "הבל הבלים
אמר קהלת, הבל הבלים הבל הבל", ואמרו
חז"ל (מדרש תהלים צב ורש"י קהלת א א) שבאו
בדבריו שבעה הבלים כנגד שבעת ימי
בראשית,

[ואמת³⁶ דלכאורה יש להקשות, דבשבת
לא נברא כלום שיהביל אותו יש לְיִשָּׁב עם
מה שאמרו רבותינו ז"ל במקום אחר (ב"ר י ט
ורש"י בראשית ב ב): "מה היה חסר? מנוחה, באת
שבת באת מנוחה". ולהיות שכל עמל האדם
- למצוא מנוח, וכמאמר החכם (ספר העיקרים
מאמר ד פרק נא) "בקשת המנוחה עם המנוחה
[תְּאַבֵּד המנוחה ו]תוריש יגון ואנחה", כי על
כל פנים כל מנוחה צריך שיקדים לה עמל,
[לזה] אמר שלמה המלך ע"ה שגם המנוחה
שיקוה האדם - [הנרמזת ב'הבל' השביעי
שהוא כנגד יום השבת שהוא יום המנוחה,

בפני עצמם מפני חשיבותם ושהם מהדברים
שהאדם רודף לקנותם ביותר. שש ורקמה הם מן
הקרקע כי שש הוא הפשתן ורקמה היא מחוטי
זהב וכסף ודומהם.

36. גם זה מדברי הגמ"ח ז"ל, והדפסנוהו בין
סוגריים כאלה {} כי הוא חידוש בתוך חידוש וכדי
שירוצן הקורא בו.

37. ז' קנינים: אע"פ שזהב כסף ונחושת הם מיני מתכות
ובאים מן הקרקע, מנאם כשלשה קנינים נפרדים

לא יעדר ממכבדיו ועושי רצונו, ולזה ישמח ה' במעשיו:

וזהו מאמר רבותינו ז"ל במדרש (פרק מו) שאמר אברהם אבינו: אם חביבה היא המילה, מפני מה לא נתנה לאדם הראשון? אמר לו הקב"ה: דייך אני ואתה בעולם, ואם אין אתה רוצה למול - דיו לעולמי עד כאן, ודיה לערלה עד כאן. עכ"ל. וצריך להבין פְּנַת אברהם אבינו ע"ה באומרו "אם חביבה" וכו', והלא על כל פנים חביבה היא כיון שצָוָה ה'. גם אומרו "דייך אני ואתה בעולם", היכן היא התשובה לשאלתו. גם אומרו "דיו לעולמי" צריך פירוש:

ונראה שאברהם אבינו - מראותו שלא נצטוו במילה כל הדורות שהיו לפניו - נפל בלבו ספק, כי ידע שהמְצוּת הם צריכים לְעוֹלָם שלא יעשה הבל, כאמור. ואך כשראה שכל הדורות שלפניו לא נצטוו, עלה בלבו שאולי המילה היא עונש אליו, ורצה ה' ליפרע ממנו בחיתוך בשרו. ולזה אמר אם חביבה היא המילה ואינה עונש, רק כי יש בה תועלת שלא יהיה העולם הבל, אם כן מן הראוי שיצוה בה אדם הראשון - שהוא תְּחֵלַת הבריאה - שינהגו בה הבאים אחריו, שאחר שהיא קיום כל העולם כולו - מה יועיל אדם פרטי בעולם.

והשיבו על דרך שאמרו (שבת ז): [על הפסוק] (קהלת יב יג) "כי זה כל האדם" - שכל העולם [נברא] לצוות לזה. הוא שאמר דייך

שצריך לקיום גופו לעבודת בוראו - אינו הבל, אלא עֶקֶר גדול - שבאמצעות העולם נעשה רצונו יתברך, ומה [צריך] יותר. ועל זה נאמר "יירא אלהים את כל אשר עשה ודנה טוב מאד".

והוא מה שאמר "יהי כבוד ה' לעולם, ישמח ה' במעשיו". וחיון מדרכנו יש לפרש שדרך בשר-ודם שיכנה בית או יקנה כלים, אף שישמח בהם - אין שמחתו שלמה, כי יודע כי המות יפריד בינו ובין מעשיו. אבל הוא יתברך - יהי כבוד ה' לעולם, ולזה ישמח ה' במעשיו:

ולפי דרכנו יאמר, שאם יהי כבוד ה' לעולם - ש"כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו"³⁸, ואם יקיימו בני אדם [את] זה, ויהיו עינם ולבם כל הימים אל המעשה אשר יעשו, שיהיה פְּנַתם ככל דרכיהם לכבודו יתברך - אז ישמח ה' במעשיו לומר "יפה עשיתי מה שעשיתי, יפה תקנתי תענוגות וערכות בעולמי שבאמצעותם נעשה רצוני". ורמז על מה שאמר "ודנה טוב מאד":

ועוד יש לפרש על דרך זה עצמו, ורצה לומר שאם הרשעים חטאו, לא יעשה העולם הבל על ידם, כי לא נעדר העולם מהצדיקים ומן החסידים כמו שאמר הכתוב (מלאכי א יא) "כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בנויים", אמר דוד המלך ע"ה: הרשעים שחטאו - לעצמם חטאו, יהי כבוד ה' לעולם,

יִתְּרָה לַהֲפָרַע מִן הַרְשָׁעִים. ועל זה תירץ בתוספות יום טוב משם 'דרך חיים', דאמרו לַהֲפָרַע רוצה לומר שמוזה ימשך לנו מוסר נאה שיפּרַע ה' מן הרשעים שמאבדין את העולם, אבל לא שלכך היתה פְּנֵת הבריאה. עד כאן דבריו. ואינו יודע איך נתיישב לו מאמר "והלא במאמר אחד יכול להבראות", שלפירושו - לא תירץ התנא כלום:

ועוד קשה בעיני, [שהנה] לא יבצר - אם הרשעים האלו חטאו חטא הראוי לעונש ההוא שיביא אליהם [הבורא] מצד גודל חטאם - [שאפילו נברא במאמר אחד יענישם מה שראוי להם. ואם לא חטאו חטא הראוי לעונש ההוא, איך יענישם על מה שלא עשו.

[וזה ימים הוקשה לי לשון רש"י ז"ל מהמדרש בחטא המרגלים על פסוק (במדבר יג כה) "וַיִּשְׁכְּנוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבַּעִים יוֹם", [שכתב:] "והלא ארץ ישראל ארבע מאות פרסה, והם הלכו אורך ורוחב? אלא שגלוי לפניו שעתידין לגזור עליהם יום לשנה, קוצר לפנייהם את הדרך". ע"כ. והיה קשה לי, דמי מעכב על ידו יתברך מלעשות שני ימים לשנה אם רחם עליהם:

אך יובן הדבר כמה שאמרו הראשונים כי עונשי העברות הם טבעיים, וכן שכר המצות, [ואף] אם שָׁנַב ממנו טבעם כאשר שָׁנַב ממנו טבע כמה דברים כמו אבן השואבת וכיוצא. הנה כי כן, ידע הקב"ה כי עונש המרגלים, מִטְּבַעָוּוּ - מכל יום ימשך שנה. וזה מלתא בטעמא, כי כל הימים

אני ואתה בעולם, רוצה לומר שמשפיק לעולם אני ואתה, אני הבורא ואתה המקיים, ואין צריך לְכַלֵּם כי אתה תספיק, ואם אין אתה רוצה לַיְמוּל - דיו לעולמי, פירוש: שעד כאן יהיה העולם [קיים] ויִתְרַב ולא יקום, ודיו עד כאן ודיה לערלה עד כאן. ורמוז בזה עוד כי הדורות הראשונים היו מבעיסין ובאין ולא היו ראויים למילה, והן היום דיה לערלה. או רוצה לומר דיה לערלה עד כאן, וצריך אני להחריב העולם אם לא תמול, ולא תוכל הערלה עוד להתקיים:

והוא הנראה לרבותינו ז"ל במסכת אבות (פ"ה מ"א) בעשרה מאמרות נברא העולם, ומה תלמוד לומר? והלא במאמר אחד יכול להבראות? אלא - לַהֲפָרַע מִן הַרְשָׁעִים שִׁמְאֹבְדִין אֶת הָעוֹלָם שִׁנְבְּרָא בַּעֲשֵׂרֵה מֵאֲמֹרֹת, וְלִיתֵן שִׁכְר טוֹב לְצַדִּיקִים שִׁמְקִימִין אֶת הָעוֹלָם שִׁנְבְּרָא בַּעֲשֵׂרֵה מֵאֲמֹרֹת. עכ"ל.

ויש לדקדק בו איזה דקדוקים וראוי לשית לב אליהם: א' אמרו "ומה תלמוד לומר, והלא וכו'" שלפי הנראה שהיא קושיא אחת, והלשון מוכח שהם שתי קושיות, ש"מה תלמוד לומר" היא מורה על תיתור, [כלומר] "ומאי קא משמע לן". ומאמר "והלא במאמר אחד" וכו' היא קושיא על הבריאה עצמה למה היתה בעשרה, ואיך יתחברו [שתי קושיות ושני ענינים אלו] זה עם זה [כאלו הן קושיא אחת וענין אחד].

ועוד [קשה] אמרו "אלא (כדי) ליפרע", שאין זה ממדת טובו יתעלה לעשות פעולה

מי ששבר כלי שוה זהוב אחד, ובעליו רוצה לקנותו בעשרה, יתְחַיֵּב עשרה? אתמהא.

ועוד קשה אומרם "שמאבדין את העולם", והנה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת⁴⁰, אדרבה מידי יום יום מתרבים בעולם כמה ישובים ותיקונים מה שלא היו מקודם:

הביאור, הנה לתרץ הקושיא הראשונה עם השניה, אומר אני דהא בהא מתרצא. והוא, שהתנא פְּנַתוּ להקשות שתי קושיות: האחת היא - כְּמִקְשָׁה על דברי עצמו, שאחר שאמר **בעשרה מאמרות נברא העולם**, עשה עצמו כְּמִקְשָׁה על דברי זולתו ואמר **ומה תלמוד לומר**, רוצה לומר: מה פְּנַתוּ להודיענו בזה, כי מסכת אבות פְּלָה מוֹסֵר, ומה מוֹסֵר נמשך מזו ההודעה שהודיענו כי בעשרה מאמרות נברא העולם. זו קושיא ראשונה. ועוד, אעיקרא דדינא פירכא אית לי, למה הוזקק יתברך לבראתה בעשרה, והלא באחד די, [וזהו שאמר והלא במאמר אחד יכול להבראות]:

ובאמת צריך להבין, כי הלא לא יבצר שיאמר "הי אור", "הי רקיע" עד סוף הכל, ואיך אמירה אחת תספיק. והתשובה לזה עם מאמר רבותינו ז"ל (ר"ה לב.) שהקשו "והלא

מתקנאים לכבודו יתברך. והנה אם הָמָא אדם יום אחד בשנה, כל הימים של הַקָּף השנה ינקמו נקם, ובתשלום השנה - הנה כָּלָם עישו פעולתם, ולזה יתְחַיֵּב על כל פנים יום לשנה.

ומשל על זה, הנה כל ימי השנה הם כדמות עבדים לה' יתעלה, וכל אחד עובד יום אחד, ובתשלום השנה חוזרים שנית, וכן לעולם. וכאשר ימרוד יום אחד (מכלל הימים) במלך - כל יום ויום יצטרך לרדותו, וכאשר שלמו ימי פעולתם לא יכו עוד שנית. וזה מבואר. לזה הוזקק לְקַצֵּר לַפְּנִיחַם הדרך בשומו בהם כח וחיל לַיֵּלֶךְ במהירות, לֹא שִׁקְפָצָה להם הדרך כמובן לְכַאוּרָה, כי איך יעשה נם למכעיסיו ועוברי רצונו].

הנה, כי יראה מפשט המאמר³⁹ שטבע הטוב להטיב. ומלבד שיקשה מה שהקשנו בראשונה, כי איך יצדד ויעשה דבר לחייב בו, והוא בהיפך, עוד יקשה מי מעכב על ידו יתברך מעשות ברשעים פורענות יתרה אם חייבים בה. ועוד קשה לכשנניח כי כן המשפט לחייב על שאבדו את העולם שנברא בעשרה מאמרות, מכל מקום אומרם "והלא במאמר אחד יכול להבראות" היא להם מענה נצחית, שכיון שיכול לבראותו במאמר אחד - למה יתְחַיֵּבוּ על שבראו בעשרה, [וכן

39. נראה שפְּנַתוּ ז"ל על 'מאמר' המרגלים (שהסגרוהו בסוגריים בְּאַלְזוּ), שהתבאר כעת שעל אף הטאם - רחם השי"ת עליהם ונתן בהם כח ללכת מהר כדי לקצר עונשם, כי "מבע ה' הטוב להטיב", אם כן יקשה שוב ביתר שאת

40. קהלת א ד.

תשעה היוז" ותירצו: "בראשית נמי מאמר הוא", דכתיב (תהלים לג ו) "בדבר ה' שמים נעשו". והנה, כשנראה מה היא הבריאה שנבראת במאמר הראשון, לא נתבאר, כי שמים וארץ נבראו כל אחד בזמנו, כמו שאמר אחריו "יהי רקיע" וכו'.

ושמעתי וראיתי בשם המפרשים כי בריאת שמים וארץ שנזכרו בפסוק ראשון היא בריאה ראשונה, שנבראו שני חומרים מתחלפים: הומר הארץ וכל אשר בה, וחומר השמים וכל אשר עליה. נמצא כי במאמר אחד נכלל כל המציאות כולו, אלא שאחר כך - בכל יום היתה האמירה לצאת מן הכח אל הפועל. מעתה היא קושית התנא בעצמה "והלא במאמר אחד יכול להבראות", שעל כל פנים בהמשך הזמן היה יוצא הכל מן הכח אל הפועל. וזהו דקדוק "להבראות" ולא "לברוא", כי כבר ברא. ודו"ק. אלו הן שתי הקושיות.

ושב להשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: על הראשון אמר, כי מוסר גדול יקחו הרשעים - שעתידי ליפרע מהם, שאבדו העולם שנברא בעשרה מאמרות. ומה שהקשתי אעיקרא "ולמה נברא בעשרה" כי אי אפשר להיות הטעם [שכל תכליתו] ליפרע [בלבד חלילה], אמר וליתן שכר טוב

לצדיקים וכו'. מעתה נתיישבו שתי הקושיות הראשונות:

אך לַיָּשֵׁב הַכֵּל, נאמר לפי פשוטן של דברים, כי מאמר "ומה תלמוד לומר" ומאמר "והלא במאמר אחד" וכו' [הם] קושיא אחת, ותיבת "לומר" קאי על מאמרות שבהן נברא העולם. והקשה מה תלמוד לומר, מה למוד נמשך לנו מאמירותיו יתברך [במספר] עשרה. ולהיות שאין בזה קושיא, וכמעט סכלות, שהלא הוצרכו המאמרים כדי לברוא ולא כדי ללמוד, לזה אמר והלא במאמר אחד יכול להבראות, נמצא שאין בהם צורך לברוא כי אם ללמוד, ואם כן "מה תלמוד לומר". ותיבת ליפרע רוצה לומר שהלמוד נמשך ממה שאמרו, ולכך אמרו - כדי ליפרע מן הרשעים, ולא שהיתה הכונה ליפרע, אלא שאמרו כדי שיוועו⁴¹ מן הפרעון החזק ההוא ולא יחטאו.

נמצא שהכונה למוכה, על דרך "והאלהים עשה שייראו מלפניו" (קהלת ג יד). והנה ודאי אף שהיה יכול להבראות במאמר אחד, יותר יגדל שלמותו בהיותו נברא בעשרה מאמרות, שעל כל פנים אמרותיו יתברך יוסיפו לו השלמות כל מה שאפשר. ולזה יפרע מן הרשעים שאבדו עולם שלם שנברא בעשרה מאמרות.

ומכל מקום עדין לא נתיישב היטב, דסוף

⁴¹ "זועה - תנועה, כמו "ולא קם ולא זע ממנו" כי המפחד ירעד ויוזע וינזע גופו".

41. פירושו: שירתו ויפחדו, מלשון "זועה" (עי' רש"י רמיה טו ד) או "זועה", כמו "ולא קם ולא זע ממנו" (אסתר ה ט), וכמ"ש הרד"ק (ישעיה כח יט) וז"ל:

דעתך שבאתי להסיר קושי איך נבראת [הבריאה] בפחות מעשרה מאמרות כפשט הכתוב, לא-כי, אלא מוסר השכל הודעתי, שכיון שנבראת בעשרה [מאמרות] עם היות יכול לבראתו באחד - משם תדע חֲבֵתָה [של הבריאה] אצל בוראה, ולזה - משם תדע פורענות הרשעים (שםכלו) [שםכלו] זה, ולא נזהרו לאבד עולם חביב לבוראו, וגם איתן שכר טוב לצדיקים לפי חֲבֵת-לב. ועל דרך זה נתיישבו כל הדקדוקים:

אך נשאר לנו לִישֵׁב, להודיע ולהודיע, מהו אֲבוֹד העולם וקיומו. ולפי פשוטו יאמר, כשבאה צרה לעולם - רעב או דָּבַר בר מינן - זהו אֲבוֹד העולם, כי העולם יאות לו כל הטוב, [לפי] שהוא יציר כפיו יתברך, והרשעים מביאין רעה לעולם. ועוד לאלוה מלין. ואגב יש לדקדק מה שהקדים פרעון הרשעים למתן שכר של צדיקים. גם יש להקשות, בשלמא הרשעים שמאבדין - ראויים לעונש, אבל צדיקים שלא אבדו - למה ינתן להם שכר, [וכי] מי שעבר בהיכל המלך ולא שלח ידו לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס⁴³ יאות לו שכר? אתמהה:

ולפי פשוטו הא בהא מתרצא, שמפרעון הרשעים יוצא שכר לצדיקים, משל לעבד מעבדי המלך - נער שוטח וכסיל - בא בקרדומו לנתוץ בהיכל המלך, והנה לקראתו עבד נאמן לאדונו, שם נפשו בכפו והציל בניני המלך. שמע המלך ענינם, זה - נדון

סוף יוכל לבראתו שלם כל מה שאפשר במאמר אחד. ולכן ליישוב הקושי הזה יש לפרש דרך אחרת במאמר זה. והוא, כי לכאורה מאמר התנא "בעשרה מאמרות" בא להודיענו שלא נטעה לומר [שנברא ב]פחות, ואז יקשה לנו איך היה זה, [והלא] הטעות מבואר נגלה, כי כשנחשוב אמירות שזכרו בפרשת בראשית - אינם אלא ח', וצריכים להשלים במאמר "ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם לבדו", ואכתי מ' הוו. ותירצו בגמרא, ד"בראשית" נמי מאמר הוא, דכתיב "בדבר ה' שמים נעשו".

ולזה, התנא - כשהקדים לומר בעשרה מאמרות וכו', והקשה מהתלמוד לומר, וחשיש פן יקשה על קושיותו דהרי דבר גדול אמרנו שלא נטעה לומר מ' הוו, כפשט הכתובים, ומאי מקשה 'מה תלמוד לומר' - לזה אמר והלא במאמר אחד יוכל להבראות. רוצה לומר: בשלמא אם נמנע⁴² בריאתו בפחות מעשרה מאמרות, אז [ל]שלא נשאר נבוכים איך היתה בריאתו בפחות מיו"ד, [אז] [לכן] גלה אזנינו שביו"ד נברא, אבל [כפי האמת] "הלא במאמר אחד יכול להבראות" ואם כן הדרא קושיא לדוכתה "מה תלמוד לומר".

ולזה תירץ אלא לפרע וכו'. ולכאורה תיבת "אלא" - [שבדרך כלל פְּנִינָתָה] לסתור הקודם - אינה מדוקדקת בכאן. ולפי זה- [הפירוש האחרון שפירשנו - תיבת "אלא"] דייקא, שרוצה לומר: לא כמו שעלתה על

42. פירושו: לא תתכן.

43. ירמיה א ה, א י.

אחד בזוהר הקדוש פרשת תרומה (ף קנה ע"ב) מסכים הולך לכל מה שכתבנו, ראיתי להעתיקו פה. וזה לשונו: פתח רבי חייה ואמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו), האי קרא איתמר ואוקמוה חבריא. אבל עת לעשות לה', בכל זמנא דאורייתא מתקיימא בעלמא ובני נשא משתדלן בה, כביכול קב"ה חדי בעובדי ידיו וחדוי בעלמין פלהו, ושמיא וארעא קיימי בקיומיהו. ולא עוד אלא קב"ה כניש כל פמליא דיליה ואמר לון: חמו עמא קדישא דאית לי בארעא, דאורייתא מתעטרא ביניהון, חמו עובדי ידי דאתון אמריתון "מה אנוש כי תזכרנו" וגו'. ובשעתא דישראל מתבטלי מאורייתא, כביכול תשש חיליה וכו'. ועל דא עת לעשות לה', אינון בני עלמא צדיקיא דאשתארו, אית לון לחגרא חרצין ולמעבד עובדין דכשרן, בגין דקב"ה יתתקף בהו, מאי מעמא? בגין דהפרו תורתך. עכ"ל. ועוד האריך שם בעל המאמר בדברים מתוקים מדבש. עין עליו. הנה זהו הדרוש עצמו, שהוא המכון בפסוק יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כאשר הקדמנו:

ותוכחת מגולה לבני אדם גם לבני איש, אם חסים על קירותיהם מְחִי תִפְּלֶה⁴⁶ לבל יקרב איש זר לגעת בהם לבל יפול ממנו אבן וְאָבֶן, ותמיד יהוקוהו ויסיידוהו לבל יפול ממנו מאומה, מה יעשו על בניני מלך מלכי המלכים הקב"ה היקרים, המתוקנים

להריגה, וזה - קבע לו שָׁכַר מִתְּנֵן וּנְבֻזָּה וְיִקַּר שְׂגִיא⁴⁴. הוא ענין המשנה עצמה להפריע מן הרשעים שחשבו לאבד העולם, ומָשֶׁם - ליתן שכר טוב לצדיקים:

וכפי דרכנו והקדמתנו, מיושב על נכון, שאבוד העולם הוא על ידי מעשה הרשעים, שאז נעשה העולם 'הבל הבלים הכל הבל'⁴⁵. אבל על ידי מעשי הצדיקים מתקיים מאמר "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד". וכפי זה ודאי ראויים הם הצדיקים לקבוע להם שכר, כי לא-לבד שלא שלחו יד בהיכל המלך, אך גם היה מתמוטט מאליו ומעצמו, כי בחסרון מעשי המצות היה נעשה הבל, ועל ידי מעשיהם - העמידוהו וקיימוהו:

והוא אצלי מאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי י כח) כעבוד סופה ואין רשע, וצדיק יסוד עולם. ולכאורה לאו רישיה סיפיה. וכפי האמור מובן, והוא: ששלמה המלך ע"ה דָּמָה הרשעים בעולם לרוח סערה שסותרת כל הבנינים, והעבֶרְתָּם מן העולם פָּאֵלוּ באה סופה לעולם ועֶבְרָה. ומשנאתו אותם - לא עשה מִשָּׁלַל לעת הוייתם בעולם כי אם לעת הסרתם, כי כן נאה שלא להזכיר עליהם כי אם אבוד וכפול. ולזה היפך-זה אמר וצדיק יסוד עולם. ובא הכתוב מִכֶּן מרישיה לסיפיה, דבר והפכו. ובמקום אחר פירשנו בפסוק זה דרכים שונים יַעֲזֹן עליו:

ובעוסקי בדרוש הזה, ראיתי מאמר

46. יהוקאל יג יא.

44. דניאל ב.ו.

45. קהלת א.ב.

בהקדמתו לפירוש המשניות סדר זרעים) "לולי המשתגעים - נשאר העולם חרב". ואם כן, לצד-זה, יתפארו הרשעים על הצדיקים, כי יאמרו להם כי: "השלמנו תקון העולם אשר רצה האל בבריאתו ויישובו":

היא עצמה הקירת בעל המאמר, והיא: כי בודאי, הצדיקים היושבים לפני ה' תמיד, פשיטא כי ידם רב להם על הרשעים העוסקים ביישובו של עולם. ולזה הקדים: והארץ היתה תוהו ובוהו - אלֹו מעשי הרשעים, לא דבר כמעשי המצות והעבירות, ולא נזכר במאמר זה כלל כי אם מעשיהם ביישוב העולם, אבל אומר שמעשיהם לבדם הם כדמיון החושך שהיה בתחלת העולם, כלומר שמעשיהם ללא הועיל. והרי זה כבית משוכלל בכל מיני יפוי, ודר בו סומא אחד שאין לו נחת ביופיו ושכלולו. ויאמר אלהים יהי אור - אלֹו מעשיהם של צדיקים, שבהגלות אור מעשה הצדיקים, נגלה יפוי הבית שעושיין הרשעים, והן עתה הועילו זה לזה: הרשעים יפו הבית, והצדיקים הדליקו בו נר, ואיני יודע באיזה מהם הפין, כבר קרא לאֹו יחושדי ולאֹו יאורי, ויתרון האור מן החושך נפר, ולא נשאר ספק.

אבל הספק הוא, שמא יחפוץ בשניהם כי שניהם צריכים. ועל זה אמר: במה יתעסק האדם, אם בזה או בשניהם יחד, כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב, הנה

בכל מיני בסיס, השמים ושמי השמים, והמה במעשיהם ובכשיל וכילפות יהלמון⁴⁷ לנתוש ולנתוין ולהאביד ולהרוס⁴⁸, רחמנא ליצלק:

על הדרך הזה ועל הדרוש הזה, נתפרש אצלי מאמר אחד לרבנותינו ז"ל (ב"ר פג ח), לפום ריהטא באו בו דברים זרים ותמוהים. וזה לשונו: והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום - אלֹו מעשיהם של רשעים, ויאמר אלהים יהי אור - אלֹו מעשיהם של צדיקים, ואיני יודע באיזה מהם הפין, כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב, הוי אומר - במעשיהם של צדיקים חפין, ואיני חפין במעשיהם של רשעים. עד כאן לשונו. וכבר נתבאר מאמר זה בספרי המפרשים בדרכים שונים, ולא ראיתי בו דבר מתיישב לפי פשוטן של דברים, כי אם הרפכות על מחלוקת שבאו לחכמים באיזהו מקומן, ולא זו הדרך ולא זו העיר לקוצר דעת:

אבל הנראה, כי חכם זה חקר הקירה נכבדת, והיא: כי יעלה על הדעת כי הרשעים אשר זרוע להם לבנות בתים מסידים ומקירים, נומעים גנות ופרדסים, עושים גשרים לנהר אשר יעברו ברנגל⁴⁹ - [יש] נחת לאֹל במעשיהם וקובע להם שכר, כי אלֹו נשאר הדבר לחכמים ולשלמים - נשאר העולם בלא תקון, וכמאמר החכם (הרמב"ם

49. ע"פ תהלים סו.ו.

47. תהלים עד.ו.

48. ירמיה א, א.י.

מִרְחַפֵּת עַל פְּנֵי הַמַּיִם. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר (א א-ג). אמרו במדרש
(אגדה בראשית א א) **שְׁבַתְחֵלְהָ עֲלֶה בְּמַחֲשֶׁבֶת**
לְבִרְאֹתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין, וְרֵאָה שְׂאֵין הָעוֹלָם
מִתְקִיִּים בְּדִין, וְשִׁתְּףָ עִמָּה מִדַּת הַרַחֲמִים,
דַּכְתִּיב "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים" וְגוֹי. עד
כאן לשונם. ובאמת שהדבר זר מאד וקרוב
לכפירה, שיהיה שְׁנֵי רִצּוֹן וְהַמְלִכָה חֲלִילָה.
וְלִישָׁב הָעֵנִין נִדְקָק עוֹד, דְּהָרִי קָרָא הַמּוֹרָה
עַל הַשְּׁתוּף - כְּעֲצָמוֹ אָמַר "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה'
אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם", וְהוּא דוֹמָה לְפִסּוֹק
"בְּרֵאשִׁית בְּרָא"⁵⁵.

אך כל דברי חכמים ע"ה במשל ומליצה
לשכך את האוון, אומרים מה-שלא-היה כי
אמת הוא: כי בתחלת הכל, כך היה רצונו
יתברך לבראתו בשתוף מִדַּת הַדִּין וּמִדַּת
הַרַחֲמִים. אכן, מאחר כי לולי הסְבָה החזקה
שֵׂאֵין הָעוֹלָם מִתְקִיִּים - הִיָּה נִבְרָא בְּמִדַּת
הַדִּין לְבִדְהָ, כִּי כֵן נָאָה וַיֵּאֵה לְהַעֲמִיד הָאֵמֶת,
(ו)לְהַיּוֹת שְׂכָךְ צָרִיךְ לְהִיּוֹת - עֵשָׂה כְּעַל
הַמֵּאמֵר כְּאֵלוֹ כֵּךְ הִיָּתָה הַמַּחֲשֶׁבֶת תְּחִלָּה
וּמִטַּעַם-מָה חוֹזֵר כּוֹ, לֹאֹמֵר שֶׁעָקַר הַבְּרִיאָה כֵּךְ
צָרִיךְ לְהִיּוֹת.

אמירתו של שני הצדדים, [ש]לא-לבד שלא
יתעסק האדם בישוּבוֹ של עוֹלָם לְבִד, אֲלֵא גַם
לְשִׁתְּףָ שְׁנֵיהֶם יַחַד [לא טוב]. ולזה דקדק בעל
המאמר בכפל הַנְּקָר, הוּי אֹמֵר בְּמַעֲשֵׂיהֶם
שֶׁל צְדִיקִים חֲפִיץ, וַאֲיֵנו חֲפִיץ בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל
רְשָׁעִים, וּמֵאֵמֵר "וַאֲיֵנו חֲפִיץ" יֵתֵר, אִם לֹא עַל
הַדֶּרֶךְ שֶׁכְּתַבְנוּ - שְׂבָא לְשַׁלּוֹל גַּם הַשְּׁתוּף,
כִּי: נַחַת לֹאֵל כְּבִית טוֹה-תַּפְּלוֹ⁵⁰ וּבִסְכָּה
עֵשָׂה יוֹצֵר וּמֵצֵא בָּהּ אִישׁ מִסְכֵּן וְחֹכֵם עוֹסֵק
בְּעִבּוּדָתוֹ יִתְבַּרֵךְ - יוֹתֵר מִהַמּוֹן רְשָׁעִים רַבִּים
'קִרְאוּ בְּשִׁמּוֹתַם עָלַי אֲדַמּוֹת'⁵¹ כְּבִתִּים וְעֲלִיוֹת
מְרֻחָחִים, 'וְקִרְעוּ לְמוֹ חֲלוֹנִים'⁵².

תּוֹכַחַת מְגוֹלָה לְאִשֶׁר חֶשֶׁק לְהֵם
בְּכַנִּינִים, יִכְלוּ יוֹמֵהֶם וּמַחֲשׁוֹבוֹתֵם בְּדַבְּרֵי
הַבָּלִים, 'הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים'⁵³ 'חֲרַבּוֹת לְנִצָּח'⁵⁴,
וַיִּנְחֹו הַבְּנִיָן הָאֵמֶתִי בְּנִין מִלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקְּב"ה, כִּי עַל יְדֵי הַתְּעַסְקָם כְּעִנְיַי הָעוֹלָם
נִעֲשָׂה הַבָּל כְּאֹמֵר:

וּנְבֵאָר קִצַּת מִפְּסוּקֵי הַפְּרָשָׁה שְׁנַיִם
שְׁלִשָׁה גִּרְגָרִים בְּרֵאשׁ אֵמֵר:

בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם
וְאֶת הָאָרֶץ. וְהָאָרֶץ הִיָּתָה תֵּהוֹ וְנִבְהוּ
וְחָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים

50. ע"פ יחזקאל יג יא.

51. תהלים מט.

52. על פי ירמיה (כב יד). עיי"ש.

53. איוב טו חב.

54. תהלים ט ז.

55. כְּנִגְתָּ וְלֹה"ה, שֵׁאֵם הַמְּקוֹר לְאֹמְרָם ז"ל ש"בְּתַחֲלִילָה

עֲלָה בְּמַחֲשֶׁבֶת לְבִרְאֹתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין", הוּא מְדַכְתִּיב
"בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים" - א"כ אֲדַרְבָּה הָרִי מֵאִידֶךְ
גִּיסָא בְּפִסּוֹק שְׁנוֹכֵר כּוֹ הַשִּׁתּוּף לְהַדִּיא נֵאֵמֵר כּוֹ
"בְּיוֹם עֲשׂוֹת הַיּוֹ"ה אֱלֹהִים, וְ"יוֹם עֲשׂוֹת" הֵיִינוּ
"בְּרֵאשִׁית", וּמִשְׁמַע שְׂכַבֵּר 'בְּיוֹם עֲשׂוֹת' שִׁתְּףָ
הַקְּב"ה מִדַּת הַרַחֲמִים (הו"ה כ"ה) לְמִדַּת הַדִּין,
וְא"כ כִּיִּצַּד נִדְעָ מַה עֲלָה "תַּחֲלִילָה" בְּמַחֲשֶׁבֶת, וְאוֹלֵי
הַשִּׁתּוּף עֲלָה תַּחֲלִילָה.

ולזה נרמז בסופי תיבות ברא' אלהים
 א'ת סופי תיבות 'אמת', לומר שכן הוא
 האמת שיפרא בדין, אלא שמחשש-מה
 - [ונוכל לרמוז זה-החשש] בכתוב **זהארין**
היתה תהו ובהו, [שרוצה לומר] שלא יוכל
 העולם להתקיים [אם יפרא רק במדת הדין] -
 ולסלוק חשש זה, המשיך: **ויאמר אלהים יהי**
אור - זה מדת הרחמים. ולזה שפיר קאמר
ביום עשות ה' אלהים, [לומר] שבתחלת
 הבריאה עצמה כן היה, אלא שהכתוב עשה
 טעם למה שלא נברא במדת הדין שהוא
 האמת, שכן יעלה בתחלת המחשבה:

אך צריך לידע, אחר שלא נברא כלל כי
 אם בשתוף, למאי נפקא מנה הודיענו זה
 שהעקף היה צריך לבראתו במדת הדין, מה
 תועלת לנו בהודעה זו. תשובה לדבר, **תוכחת**
גדולה להודיע לבני האדם כי הוא יתעלה
חפץ בדין, ועל צד ההכרח שתף עמה מדת
 הרחמים, ולכן כל כמה דמצי האדם להיות
 זהיר וחרד לעשות רצון קונו לשלא יצטרך
 לרחמים - הוא הטוב והישר, כי הוא החפץ
 העליון, והוא תחלת המחשבה.

והוא שאמר הכתוב (ישעיהו מו יב) **שמעו**
אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה, ואמרו ז"ל
 (ברכות יו) **"בצדיקים הכתוב מדבר, שכל**
העולם נזנין בצדקה, והם נזנין בזרוע".
 ולכאורה יש להקשות על זה ממאמר
 רבותינו ז"ל (מובא ברש"י) על פסוק ואתחנן
 (דברים כג) **"אף על פי שיש להם צדיקים**
לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים
מאת המקום אלא מתנת הנם". ולפי מה
 שנתבאר, אדרבה הטוב והישר ליוון בזרוע.

יש להשיב שודאי הצדיקים נזנין בזרוע
 והוא הטוב והישר, אך בתפלתם - יראים
 לשאול בזרוע, ושואלים שיתנהג עמהם
 במדת הרחמים, אף שזה הוא להם גריעות
 - מכל מקום עושים זה לצד ההכרח לפי
 ענותנותם:

ובזה יתורץ על כמה צדיקים שהוצרכו
 לדבר-מה, ולא רצו להתפלל מיד על עצמם
 כמו שעשו אברהם יצחק ויעקב וכל
 הצדיקים, ומבלו יסורין מאד ולא התפללו
 עד כי באו מים עד נפש, כי ידעו שעשית
 צרכיהם על ידי רחמים - הוא על צד ההכרח,
 ואינו רצון פשוט בתכלית:

ותוכחת מגולה לאשר הרחיבו פיהם
 והגדילו לשונם בתפלות ובקשות מינים
 ממינים שונים, ובהשבעות ובהזכרות שמות
 המלאכים, כל זה מעשה תעותועים, ואין
 לאדם להוסיף תפלה על התפלה שתקנו
 לנו רבותינו ואבותינו, ותו לא מידי. וכל
 התוספת בתפלה - יהיה במעשים, לדקדק
 במעשיו, ובסור מרע ועשה טוב. ובדברי
 רבותינו ז"ל (פוסה לא) **עשינו מה שגזרת**
עלינו, השקיפה ממעון קדשך וכו', העירונו
 בזה שאין התפלה מקבלת אלא אחר עשות
 רצונו יתברך:

ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור.
ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא
לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד.
ויאמר אלהים יהי מארת בקיע השמים
וגו' (א, ג ה יד). מארת כתיב, חסר. ורבותינו

כִּאלֹהֵי הוּא בְרִצּוֹן מֵאֵל הַאֵל כְּאִשֶּׁר עָשׂוּ [בְּנֵי הָאָדָם] פְּעוּלוֹת רְעוּת. [וְכִאֲשֶׁר יִכִּירוּ הַיֶּכֶן מְגִיעַ מַעֲשֵׂה הַעֲבֵרוֹת עַד שִׁילְקוֹ הַמְּאוּרוֹת בְּשִׁבְלֵם, וְכִלְפֵי הַחֲמָה, שִׁיחַרְדוּ בְּלִקְוֹתֵם - יִשׁוּבוּ. וְהֵאֲרַכְתִּי בֹזֵה בְּגִמְרָא יַעֲיִן שִׁם⁵⁹

ואיך שיהיה, המְפָרֵס לא יוכחש, כי הַלְקוֹת - במטבע. וטוב-מעם נתן המשורר החכם הגדול בכתר מַלְכוּת (מחזור ליום הכיפורים) [שהמאורות לוקים כדין לבייש עובדיהם כאשר יראו כי לוקין ומְפִיֵן זה בזה. הוא שאמר יהי מֵאֲרֵת לְשׁוֹן חֶסְרוֹן, לומר שלפְעֵמִים יִשְׁלוּט בְּהֵם הַחֶסְרוֹן, וְ'מֵאֲרֵת' מַלְשׁוֹן 'צִרְעַת מֵמֵאֲרֵת' (ויקרא יג נא). ויהיה גם כן מַלְשׁוֹן קִלְלָה⁶⁰, לומר שכאשר יִלְקוּ - תִּמְשָׁךְ קִלְלָה לְעוֹלָם בְּרַ מִיָּנִן:

ובמדרש (אגדה בראשית א) - והביאו רש"י ז"ל בחומש - יהי מֵאֲרֵת חֶסֶר וי"ז וכו', עַל שְׂהוּא יוֹם מֵאֲרֵה לִיפּוֹל אִסְכְּרָה בְּתִינוּקוֹת, וְזֵהוּ שִׁשְׁנֵינוּ (תענית כז): בְּרִבְעֵי הָיוּ מֵתַעֲנִים עַל הָאִסְכְּרָה שְׁלֹא תִפּוֹל בְּתִינוּקוֹת. ולכאורה קשה, שלא נתפרסם זה בעולם שלא תפול אסכרה כי אם ברביעי, וממה ששנינו "ברביעי על האסכרה" אינו מחייב שנפילתה ביום זה דוקא, ותו למה תלה זה במאורות:

ז"ל (ירוש' תענית פרק ה) דרשו מה שדרשו⁵⁶. ותו יש לדקדק אומרו יהי ולא יהיו, (והרין שנים הם. ונראה [לפרש] עם מה שידוע כי הלכנה אין לה אור מעצמה כי אם מה שמקבלת מן החמה, ומְפָרֵס זה בדברי התוכנים ובדברי חז"ל (וזהו ויחי דף רמט)⁵⁷, לזה דקדק הכתוב לומר יהי מֵאֲרֵת, כי לפי האמת - אחד הוא, שהאחד שואב מְחַבְרָו⁵⁸.

ועוד יש לפרש כמה שכתבו [חלקן] מחכמי התוכנים, כי הַלְקוֹת שֶׁל הַחֲמָה וְהַלְבְּנָה הוּא בְּמִטְבַּע שֶׁהוּמְבַע בְּהֵם מֵתַחֲלָת הַבְּרִיאָה, עַד כִּי רַבִּים הָמָה רָאוּ כֵן תַּמְהוּ' בְּמֵאֲמָרֵם ז"ל (סָפָה כט) כֵּל זִמְן שֶׁהַמְּאוּרוֹת לְזִקִּין סִימָן רַע לְעוֹלָם, וְאָמְרוּ [עוֹד] שֶׁלְקוֹת הַחֲמָה סִימָן רַע [לְאֲמוֹת הָעוֹלָם] וְכו'. וְהַרְבֵּ בַעַל הָעֵקֶדָה בְּהַקְדַּמְתּוֹ הָאֵרִיךְ לַיִשָּׁב זֵה, כִּי אֵיךְ אִפְשֶׁר שְׁדַבֵּר שֶׁהוּא מוֹכֵרָח יִהְיֶה סִימָן. וְנִדְחַק הַרְבֵּה, וְהַלְבִּישׁ הַמְּאֹמֵר לְבוֹשׁ אַחֵר, וְכִבֵּר כְּתַבְתִּי עָלָיו בְּהַקְדָּמָה עֵינִן שִׁם.

ואשר אני אחזה לי, כי דעת רבותינו ז"ל - שֶׁהֲרַע יִמְשָׁךְ מִטְבַּע מְלָקוֹת הַחֲמָה וְהַלְבְּנָה כְּאִשֶּׁר יִמְשָׁךְ הַהֲרַג מֵמֵאֲדִים וְכִיּוֹצָא, כֵּן חִז"ל יִדְעוּ כִּי-כֵן, שֶׁהֲרַע יִמְשָׁךְ מְלָקוֹת הַמְּאוּרוֹת עַל כָּל פְּנִימִים. וְלִהְלִיב אֶת הָעֵם לְשׁוֹב מְדַרְכֵּיהֶם הֲרַעִים - עָשׂוּ [חִז"ל אֶת] הַדְּבָר

58. ומעם זה ייִשָּׁב גם הכתיב החסר.

59. בספר שרביט הזוכה להגהמ"ח ולה"ה (יומא כט). לא נמצא. וחבל על דאבדין.

60. מלשון "במארה אתם נארים" (מלאכי ג ט) שהוא לשון קללה וארירה בר מינן.

56. הביא דבריהם רש"י ז"ל כאן, ויובא להלן יעיון שם.

57. וזה לשונו: "ודאי לית לה נהורא לסיהרא מגרמה אלא מה דיהיב לה שמשא". וכ"כ עוד בכמה מקומות.

לומר **קרא אלהים לילה**, שלא ליתן מקום [לאפיקורסים] לרדות, לפרש: "קרא לילה" - מי שקרא לילה [ולא הכורא יתברך ח']:

ועוד יש לישב בשיש להעיר אומרו בכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ולפי סדר הבריאה - האור קדם: ויאמר אלהים יהי אור. ואם נאמר שאומרו ערב הוא על החשך שקודם האור - זה אי אפשר, כי אותו - אינו נגבל לאמר יום אחד, כי זה היה החשך שלא נכלל בכלל הבריאה, לא יאמר עליו "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד". ומוכרח לומר שהאור הראשון נגנו לשעתו ושמש החושך י"ב שעות, ואחר כך האיר היום י"ב שעות ברצון אלהים עליון, ולכך אמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ולזה יקשה בקריאת שמות, למה הקדים "ויקרא לאור יום", והיה לו לומר "ויקרא אלהים לחושך לילה ולאור קרא יום". זוהי קושיית המדרש. ותירץ שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה. ואפילו אם לשון המדרש קצת דוחק - אין לחוש:

ואמת רצוני לפרסם בכאן ענין אחד נורא מאד מקבל מפי האדם הגדול האר"י זל"ה, לקוצר דעתי שהוא מחיב הפרסום חיוב גמור, להסיר ולהרחיק ההגשמה ממנו יתברך על כל בני אדם. והוא כי הגיד ז"ל, כי קודם ברוא אלהים את המציאות, היה הכל מלא מאור אין-סוף ברוך-הוא, לא היה מקום פנוי מאורו ברוך הוא וברוך שמו. וכאשר עלה ברצונו הפשוט להמציא כל העולמות, צמצם ופנה מקום מאורו ברוך הוא באמצע שלמותו, ושם ברא העולמות כלם בהשתלשלות, וכל העולמות מקפין מאורו

ובדוחק נראה לישב במאי דאיתא בזוהר (בתיקונים דף ק"א ע"ב) שהגולד בחסרון הלכנה לא יצליח, ומת בקצרות-שנים רחמנא ליצלן. ולזה אפשר שיגרום חסרון הלכנה מיתת התינוקות באסכרה וכיוצא, ונקט מלתא דהות שכיחא להו. ולזה נכתב יהי מארת חסר, שחסרון הלכנה גרם מארה לתינוקות. ולזה ביום רביעי מתפללין על התינוקות:

ועוד יש לפרש אומרו יהי מארת חסר, לרמוז שהלילה היא קללה בעולם, כי חלק מחיי האדם הולך לאבוד, שעל זה אמרתי משל נאה על המתגרים בשנה ויבטלו מתלמוד תורה: האדם - ימיו מעטים, ויבקש עוד לחסר מהם! והוא מבואר. ומצאתי מפורש לרבותינו ז"ל (ב"ר ג') מאמר בענין זה, "ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, קרא אלהים לילה - לא נאמר, שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה". עד כאן לשונם. מבואר כי הלילה - רעה היא בעולם.

אכן יש להבין קושיית בעל המאמר, דלכאורה אין כאן קושיא, דלמא יצטרך שם אלהים פעם אחרת. ויש לישב במאמר רבותינו ז"ל (ברכות יא) מזכירין מדת לילה ביום, לחוציא מלב האפיקורסים האומרים מי שברא אור לא ברא חושך. ולכאורה קשה, דהחושך - שהוא העדר - איך יחסוהו לרשות אחרת, אם לא שנפרש שפונתם - כמו שנתבאר - שהחושך הוא רעה לעולם, והם אומרים כי כל רע לא יתחיים אל הכורא הטוב, ומכלל הרע - שעושה חושך בעולם. ולזה [הוקשה לבעל המאמר למה לא] היה נטפל הכתוב להוסיף תיבה אחרת,

השתלשלות וכמה מִסְכִּים בְּמִפְרָסָם בדברי האר"י ז"ל, וּשְׁמִישׁ י"ב שעות. ועל זה נאמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד:

נְחֻלָּה פני אל עליון יטע בלבנו אמתתו, ויטהר רעיונינו באמונתו, ויפתח לבנו בתורתו. משגיאות יצילנו, ומנסתרות ינקנו. וירחיק ממנו דבר כזב ודבר שוא. יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. אמן כן יהי רצון. ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

ברוך הוא. עד פֶּה דברתי ולא אוסיף. ואם נפשך חשקה בלמודים, צא ולמד בספריו ז"ל, וקִנְיָה לך רב ומורה יאיר עיניך בדבריו ז"ל:

מענה נוכח לְיֵשֵׁב ההערה שהערנו, שהחושך הוא שקדם, והוא החושך שנהיה מעת צמצם אורו ברוך הוא וּשְׁמִישׁ י"ב שעות. ואחר כך נהיה האור על ידי חוט אין-סוף ברוך הוא וברוך שמו על ידי כמה

